EDİRNE'NİN FETHİ

(1 3 6 1)

HALİL İNALCIK

Edirne'nin ne zaman ve nasıl fethedildiği meselesi, son defa Bulgar tarihçisi A. Burmov ve İ. H. Uzunçarşılı tarafından tartışma konusu yapılmıştır.

Burmov'a göre[1], Edirne, Çirmen muharebesinden (26 Eylûl 1371) hemen sonra, yani 1371 yılının Eylûl sonlarında veya Ekim başlarında fethedilmiş olmalıdır[2].

O, birbirinden tamamiyle bağımsız üç kaynağın, Sırp kroniklerinin, Chalkokondyles'in ve Luccari'nin kayıtlarına dayanarak bu tarihi tespite çalışır ve evvelâ Sırp kroniklerindeki şu kısa kaydı nakleder : "*Sultan Otman Kıral Vukaşin'i ve Despot Ugljeşa'yı Makedonya'da Meriç boyunda ..... öldürdü ve Edirne'yi aldı*".

Chalkokondyles de, aynı şekilde, Osmanlıların Çirmen savaşından sonra Edirne'yi aldığını bildirmektedir. Nihayet, bugün kayıp bir Bulgar kroniğini kullanmış görünen Luccari de, Edirne zaptını, Çirmen savaşına bağlamaktadır. Ancak son iki kaynak, Edirne'yi alan Osmanlı kumandanı olarak Süleyman Paşa'yı zikretmektedirler. Burmov'a göre bu kaynaklar, yalnız bu isimde yanılmışlardır.

Burmov, o zamanki genel durumu gözden geçirerek olayların yürüyüşünün de, 1371 tarihini teyit etmekte olduğu sonucuna varmıştır. Ona göre, Sırp prenslerinin Çirmen'e âni olarak gelmeleri ve hususiyle o zaman Arnavutluk'ta meşgul bulunan Vukaşin'in acele kardeşi Ugljeşa ile gelip birleşmesi, bu tarafta çok önemli hâdiselerin vukubulmakta olmasiyle açıklanabilir. Başka bir deyimle, 1371 de vuku bulan Meriç (Çirmen)

[1] A. Burmov, *Türkler Edirne'yi ne vakit aldılar?* Türkçe terc. H. Eren, Belleten, No. 49 (1949), 97-106; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 2. baskı, Ankara 1961, s. 163. En son olarak Nurettin Ormancı, *Edirne'nin Fethi Tarihine Dair*, Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul Güzel San'atlar Akademisi, Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1 (1963), s. 435-438; yazısını şöyle bitirmektedir: "*Edirne'nin ne zaman fethedildiğini bugün için tâyin ve tesbit edemiyoruz*".

[2] Bu savaş hakkında son olarak G.Škrivanić, *Vitka na Maritsi*, Voynoistorijskog Glasnika 3 (1963), s. 71-94. Sırp kaynaklarından ve yayınlarından beni haberdar eden ve tercümeler yapan Dr. D. Lukač - Bojanić'e burada bilhassa teşekkür etmek isterim.

muharebesi, Edirne'yi Türklerden kurtarmak için yapılmış bir seferdir. Sırplar yenilince, şehir, Türkler'in eline düşmüştür.

Burmov'un ileri sürdüğü deliller bizi kesin bir hükme götürecek mahiyette değildir.[3] Evvelâ Sırp kronikleri, Osmanlılar'ın Balkanlar'da ilerleyişi hakkında verdikleri bilgilerde çok defa büyük hatalara düşmektedir. Bu kaynağın verdiği kronolojiyi diğerlerine tercih için sebep yoktur.[4] Eserini 1480 tarihlerinde yazmış olan Chalkokondyles'de ise kronolojik karışıklık malûmdur.[5] Diğer taraftan, onun ve Luccari'nin bu savaş münasebetiyle Süleyman Paşa'dan bahsetmeleri dikkate değer. Zira, Süleyman Paşa'nın 1352 sonbaharında Kantakuzenus'a yardım için Edirne'ye geldiğini ve Sırplar'la çarpıştığını biliyoruz.[6] Chalkokondyles, Sırplarla Osmanlılar arasında 1352-1371 yılları arasında yapılmış olan müteaddit savaşları birbirine karıştırmış görünmektedir.

Nihayet Burmov'a göre, hâdiselerle çağdaş bulunan iki Bizanslı yazar, yani Kantakuzenus[7] ile Demetrius Kydones'in, Edirne'nin düşmesinden hiç bahsetmemeleri dikkati çekmektedir. Şayet Edirne, 1371 den önce düşmüş olsaydı, bu önemli hâdise onların yazılarında mutlaka bir yankı bırakırdı. Fakat unutmamalıdır ki, Kantakuzenus hâtıratında kendi müdafaasını yapmaktadır; o, Osmanlılar'ın Trakya'da yerleşmesinden sorumlu tutulduğundan, kendisini ve oğlu Mateos'u büsbütün suçlu duruma düşüren bu hâdiseden hiç söz açmamayı belki tercih etmiştir. Kydones ise, mektuplarında ve diğer yazılarında münferit hâdiselerden ziyade durumun genel bir tablosunu yaparak belâgat örneği vermeğe çalışmaktadır. Şunu da ilâve edelim ki, mühim hâdiseler hakkında doğru

[3] G. Ostrogorsky (*Hist. of the Byzantine State*, trans. J. Hussey, Oxford, 1956, s. 478, not 3), Burmov'un nazariyesi hakkında "*This suggestion ... is certainly incorrect*" hükmünü vermektedir. Burmov'a karşı M. Tichomirov ve F. Babinger de itirazlar öne sürmüşlerdir.

[4] I. Bogdan'ın yayınladığı *Bulgar Kroniği*, Gelibolu'nun da 1371 Meriç savaşından *sonra* düştüğünü kaydeder (bak. C. Jireček, Archiv für slavische Philologie, XVIII, s. 264).

[5] Bak. G. Ostrogorsky, s. 416.

[6] Ostrogorsky, 472. Osmanlı kaynaklarından Ahmedî - Şükrullâh - Ruhî grupunda Süleyman Paşa'nın Sırplarla bu savaşı hakkında tafsilât vardır. *Düstûrnâme*'nin (M. H. Yınanç neşri, s. 84) Edirne fethini Süleyman Paşa'ya atfetmesi de bu hâdiseyle ilgili olabilir. Her halde Osmanlılardan Edirne'ye ilk defa giren Süleyman Paşa'dır (Kantakuzenus'un müttefiki olarak). Ahmedî - Ruhî rivâyeti için bak. benim, "The Rise of Ottoman Historiography", *The Historians of the Middle East*, yayın. B. Lewis - P. M. Holt, London 1962, 159 - 162.

[7] Kantakuzenus'un hâtıraları 1364 yılına kadar gelir.

bir kronoloji veren Bizans *Kısa Kronikler*'i[8] de Edirne'nin düşmesinden bahsetmezler. Özetle diyebiliriz ki, Burmov'un, Edirne'nin 1371 Meriç muharebesinden sonra düştüğüne dair tezi kesin delillere dayanmamaktadır.

Burmov'dan önce C. Jireček, Edirne fethi için umumiyetle kabul edilmiş olan 1361 tarihini reddederken[9], Orhan'ın 1362 de öldüğü hakkında Bizans *Kısa Kronikler*'inde verilen tarihi esas alıyor ve *babası yerine Sultan olan* I. Murad'ın, Edirne'yi, ancak o tarihten sonra, her halde 1363 de fethetmiş olacağını ileri sürüyordu. Sonraları Jireček, eserini XV. asırda yazmış olan M. Panaretus'un bir kaydına dayanarak,[10] Edirne'nin, 1362 Mart'ında henüz Bizanslıların elinde bulunduğunu ve şehrin 1363 de Türklerin eline geçtiği hakkında tahmininin bununla kuvvetlendiğini yazmıştır.

İ. H. Uzunçarşılı üstadımız, Edirne'nin fethi tarihini, Jireček gibi, Orhan'ın ölümü tarihini esas alarak tâyin etmeğe çalışmaktadır. Bugün, Orhan'ın 1362 yılında öldüğü kesin olarak ispat edilmiştir.[11] Uzunçarşılı'ya göre, Orhan 1362 de ölünce, I. Murad tahta çıkmış, kardeşlerinin isyanı ile karşılaşmış, onları tenkil etmek ve Ankara'yı itaat altına sokmak için doğuya bir sefer yapmak zorunda kalmıştır.[12] Murad'ın cülûsundan sonra araya bu gibi hâdiseler girmiş olduğunu gözönüne alan yazar, Edir-

[8] Bak. P. Charanis, *An important Short Chronicle of the Fourteenth Century*, Byzantion XIII (1938), 335-62.

[9] *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1878, s. 321; yine onun *Zur Würdigung der neuentdeckten bulgarische Chronik*, Archiv für slav. Philologie, XIV (1891-92), s. 255-56.

[10] Bu kayda göre, veba çıkması üzerine 1362 Mart'ında Edirne'de bulunan Trabzon İmparatoru III. Yuannis Komnenus oradan Sinop'a kaçmıştı (Jireček, Byz. Zeitschrift, XVIII (1909), s. 582).

[11] Bizans Kısa Kroniği (Charanis, Ibid., 350) 6870 yılında büyük bir veba salgını olduğunu ve o yılın Mart ayında (M. 1362 Mart) Orhan'ın öldüğünü kaydeder. Charanis, bu tarihi başka kaynaklarla, M. Villani'nin çağdaş İtalyanca kroniği ve Ankara Alâeddin câmii tâmir kitabesiyle karşılaştırarak teyit etmektedir. Başka bağımsız bir kaynak olan Zeyn'ul-Müneccim'in H. 773 tarihli takvîminde (O. Turan neşri, *Tarihi Takvimler*, Ankara 1954, s. 72) Orhan'ın ölüm tarihi olarak H. 763 yılı (31 Ekim 1361-21 Eylül 1362) gösterilmiştir. Alâeddin câmii kitabesi için bak. Mustafa Akdağ, *Ankara Sultan Alâeddin Câmii Kapısında Bulunan H. 763 t. bir Kitabenin Tarihi Önemi*, Tarih Vesikaları, XVIII, 366-373 ve ileride not 69.

[12] Uzunçarşılı, bu seferin tarihi olarak bir yerde 1363 başka bir yerde 1362 tarihini verir (*Osmanlı Tarihi*, I, 2. baskı, s. 164 ve s. 165 not 2). Sivaslı Zeyn'ul-Müneccim'in takvîmi (O. Turan, s. 72) Eretna oğlu Mehmed Bey'in Ankara üzerine gitmesini H. 765 Şevvâl sonlarında (1364 Temmuz sonları) gösterir. Eretna oğlu'nun seferi hakkında bak. ilerde s. 18-20.

ne'nin fethiyle biten sefere I. Murad'ın ancak 1363, hatta daha sonraları 1364 veya 1365 de girişmiş olabileceğini düşünmektedir.[13]

Gerek Jireček gerek Uzunçarşılı, Edirne'nin, *Orhan öldükten ve Murad tahta geçtikten sonra* fethedildiğini evvelâ bir gerçek olarak kabul etmekte, Orhan'ın 1362 de ölümünü tesbit ederek fethin de bundan sonra olması tabii bulunduğu sonucuna varmaktadırlar. Fakat bu kaziyenin birinci kısmı, yani Edirne'nin *Orhan öldükten sonra fethedildiği* hükmü, isbat edilmiş değildir. Onlar, bir meçhûlü başka bir meçhûlle ispat etmeğe çalışmaktadırlar. Edirne'nin, I. Murat tarafından, *Osmanlı tahtına çıktıktan sonra* fethedildiğini, tarih hususunda yanlış bulduğumuz aynı kaynaklar söylemektedirler. Onların bu noktada da yanıldıkları ve Edirne'yi Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra Orhan'ın sağlığında şehzâde Murad'ın almış olması ihtimali üzerinde hiç durulmamıştır.

Burmov'a göre, çeşitli tarihler veren ve esasen karışık ve masalımsı olan Osmanlı vekâyinâmelerine güvenilemediğinden, bunlar bu meselede bir tarafa bırakılmalıdır.[14] Başkaları ise, Âşık Paşazâde'den Hayrullâh Efendi'ye kadar bütün Osmanlı yazarlarının Edirne fethi hakkında verdikleri tarihleri sıralıyarak H. 759, 760, 761, 762, 763 tarihlerinden birisini seçerler veya meseleyi tamamiyle açık bırakırlar. Fakat şimdiye kadar kimse bu Osmanlı rivâyetlerinin sistematik bir tahliline girişmemiştir.

* * *

Biz şimdilik bu tarihler üzerinde durmaksızın, Osmanlı kaynaklarında verilen bilgileri Bizans kaynaklariyle karşılaştırarak, evvelâ hâdiselerin hakiki seyrini ve bu hâdiselerden hengilerinin tarihlerini kesin olarak tesbit edebileceğimizi araştıralım.

Hareket noktamız, Süleyman Paşa'nın ölümü ve şehzâde Halil'in esareti olacaktır.

Süleyman'ın ölüm tarihi için eski Osmanlı rivâyetlerinden Âşık Paşazâde H. 758 (M. 25. XII. 1356 da başlar) Anonimler ve Oruc

[13] S. 163 not 2, s. 164-5.

[14] Feridun Beğ'de (*Münşeâtu's-Selâtîn*, I, İst. 1274, 90-96) Edirne fethine dair Karaman oğlu'na ve Üveys Han'a gönderildiği iddia olunan mektuplar (birincisi 1 Rebîülâhir 767, Üveys Han'ın gönderdiği cevap evâil-i Zilkâde 763) bu münşeât mecmuasında I. Bayezid'den önceki diğer vesikalar gibi uydurmadır (karş. M. H. Yınanç, *Feridûn Beğ Münşeâtı*, TOEM, XI-XIII, 161; XIV, 37, 95, 216). Üveys Han'a (şüphesiz Celâyirîlerden, H. 757-776 arasında Sultan olan Şeyh Üveys Bahâdır Han) gönderilen mektup, vekâyinâmelerdeki rivâyetin bir hevesli tarafından Farsca mektup şekline sokulmuş bir şeklinden ibarettir.

H. 759 (M. 19. XII. 1357 de başlar) tarihini verirler. Ruhî, Süleyman'ın Rumeli'de altı yıl gazâ yaptıktan sonra öldüğünü işaret eder ki, onun H. 753/M. 1352 de Cinbi'yi (Tzympe) aldığını gözönünde tutarsak, Ruhî'ye göre de, H. 758 tarihini Süleyman'ın ölümü tarihi olarak kabul etmek lâzım gelir. Takvîmlerden biri[15] Orhan'ın Süleyman'dan beş yıl sonra öldüğünü kaydeder. Orhan'ın H. 763/M. 1362 Martta öldüğünü bildiğimize göre, bu da 758 tarihine isabet eder. Bizanslı çağdaş tarihçi N. Gregoras'ın ifadesi, bu tarihi teyit eder. Ona göre, Süleyman'ın ölümü, Halil'in esir edildiği yıl içinde bu hâdiseden az sonra vuku bulmuştur. Halil'in esareti ise 1357 yazındadır.[16] Şu halde Süleyman'ın 1357 yazında veya son baharında ölmüş olduğunu söyliyebiliriz. Halil'in esaretten kurtarılması dolayısiyle Nikeforus Gregoras'ın verdiği tafsilât, Osmanlıların bu sıralardaki durumunu anlamak bakımından çok önemlidir.

Orhan'ın 11 yaşındaki oğlu Halil, denizde Foça'lı korsanlar tarafından yakalanıp Foça'ya kaçırılmıştı. Orhan onu kurtarmak için Bizans İmparatoruna başvurmaktan başka çare bulamadı. Durumdan âzami derecede faydalanmak isteyen İmparator V. Yuannis Palaeologus, Orhan'la elverişli bir anlaşma yapmıya muvaffak oldu. Buna göre, Osmanlı hükümdarı, Bizans topraklarına karşı her türlü taarruzu durdurarak barış yapmayı taahhüt ediyor, ayrıca Foça'lılara karşı gönderilecek gemilerin masrafını üzerine alıyor, İmparatorun eski borçlarını affediyor ve Trakya'da İmparatora karşı duran Mateos Kantakuzenus'a yardımdan vaz geçerek imparatoru desteklemeyi vaadediyordu.[17] Bu sonuncu madde çok mühimdi. Osmanlılar, Edirne ve Dimetoka merkez olarak Trakya'da İstanbul'a karşı mücadele eden Yuannis Kantakuzenus'un 1346 den beri sadık müttefikleri idiler (Orhan 1346 yazında onun kızı Theodora ile evlenmiş ve damadı olmuştu)[18]. Bu ittifak sayesinde Rumeli'de yerleşmek imkânını bulan Osmanlılar (1352 Cinbi fethi), Yuannis Kantakuzenus tahttan çekildikten sonra da oğlu Matteos'a yardım ederek Trakya'da durumlarını kuvvetlendiriyorlar ve yeni faaliyet sahaları buluyorlardı. Onlara karşı İstan-

[15] Osmanlılar üzerinde en mufassal bilgi veren Paris Takvîmi (O. Turan neşri s. 16, 18).

[16] Gregoras'ın bu kısmını Türkçeye çeviren İskender Hoci, bu hâdiseyi 1356 yazı olarak tesbit eder. Fakat E. de Muralt (*Essai de chronographie byzantine*, II, St. Petersburg 1871, 661) 1357 tarihini verir. Gregoras, eserine 1359 yılı hâdiselerinden Halil'in kurtuluşiyle son verir (Ostrogorsky, 415). Halil, Foçalılar elinde iki yıl esir kalmıştır.

[17] Gregoras'ı bu noktada Yuannis Kantakuzenus da teyit etmektedir (bak. ter. M. Cousin, *Hist. de Constantinople*, VIII, Paris 1674, 266).

[18] Ostrogorsky, 472; P. Lemerle, *L'émirat d'Aydın*, Paris 1957, 220-21.

bul'da İmparator Yuannis Palaeologus ise, Sırpların ve Bu'garların işbirliğine güveniyordu. İmparatorun gayesi, İstanbul'da büyük telâş uyandıran ve rakibi Matteos'u tehlikeli bir rakip haline getiren Osmanlı kuvvetlerinin ilerlemelerini durdurmak, mümkün ise onların işgali altındaolan Trakya şehirlerini boşalttırmaktı. Bizans kaynaklarına göre Süleyman Paşa, Bizans'a karşı daha yumuşak bir siyaset güden hasta ve ihtiyar babasından farklı olarak, bu fütuhata şiddetle devam etmek azminde idi[19]. O, gazânın devamı ve Osmanlı devletinin Avrupa'da yayılması bakımından son derece önemli olan bu köprü-başının tahribine göz yummanın ne kadar büyük bir fedakârlık demek olduğunu tam mânasiyle kavramış görünmektedir. Mânalı bir rivâyete göre, Süleyman Paşa ölmeden, cesedinin Bolayır'da gömülmesini ve aslâ düşman eline bırakılmamasını vasiyet etmişti[20]. Halil'in Foça'lılar tarafından esir edilmesinden sonra Süleyman'ın âni ölümü üzerine hasta ve ihtiyar Osmanlı hükümdarının nasıl derin bir keder ve ümitsizlik içine düştüğü Osmanlı ve Bizans rivâyetlerinden eyice anlaşılmaktadır[21]. Gregoras'ın anlatışına göre, Orhan'ın İmparatorla yaptığı barış anlaşması Süleyman'ın ölümünden sonradır. Bir zaruret altında yapılan bu anlaşma, Osmanlılar için büyük fedakârlık teşkil ediyordu. Bu, fütûhatı durdurmak, Osmanlı müttefiki Mateos'un bertaraf edilmesine müsaade etmek, Rumeli'de yerleşmiş bir avuç Osmanlıyı ümitsiz bir durum içine atmak demekti. Enerjik liderleri Süleyman Paşa'yı kaybeden bu gâzîler arasında o zaman hüküm süren kararsızlık ve ümitsizlik anonim rivâyetinde iyice bellidir. Bu rivâyette, Süleyman'ın ölümünden

[19] 1354 de Orhan, Süleyman Paşa'nın Trakya'da işgal ettiği yerlerin boşaltılması için kayın pederi Yuannis Kantakuzenus ile müzakerelere devam etmiş, hatta bu berikinin hâtıralarında iddia ettiğine göre (VIII, 230-31) bir tazminât karşılığında bu tahliye işine razı olmuştur. O zaman buna karşı Süleyman Paşa'nın direndiği Kantakuzenus'un ifadesinden anlaşılmaktadır. Chalkokondyles (s. 9,12) Süleyman'ı üçüncü Osmanlı hükümdarı olarak tasvir eder ve zelzeleden sonra Gelibolu'yu zaptettiği zaman onun "Avrupa'da kalacağız. Zira bize yolu Allah açtı" dediğini nakleder.

[20] "Beni bu vilâyette defnedesiz ve eğer size kâfir gelürse sakınasız kaçmayasız.... ve hem gayret edesiz benim ölümü kâfirlere aldırmayasuz (Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, F. Giese neşri, Breslau 1922, s. ١٧

[21] Gregoras, 241-242. Anonim, *Tevârîh*, s. 17; bilhassa *Düstûrnâme*, 84; sonradan Orhan, Bolayır'da onun mezarı yanında yapılan zâviyeye vakıflar tâyin etti. Ruhî'ye göre "Çun bu haber-i cânsûz Bursa'da Emîr Orhan'a erişti, çok fazâ' ve cazâ' edüb feryâd u figân etti, ammâ ne çâre bu musîbete tahammül etmekten gayrı çâre olmayub emretti ki, Bolayır'da merhum Süleyman Paşa'yı defnedüb ol yerde bir imâret binâ edeler". Fatih Mehmed zamanında yapılan bir teftiş ile yeniden tanzim edilmiş nüshası İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde (No. 2197) bulunan bu mühim vakfiyeyi açıklamalarla neşre hazırlamaktayız.

sonra düşmanın denizden Kavak-Tuzlası, yani Saros körfezi tarafından[22] ve karadan taarruza yeltendiği, fakat Osmanlıların her ne bahasına olursa olsun savaşmıya kararlı olduğunu görerek hücum etmeden çekildiği anlatılmaktadır[23]. Kendi başına bırakılan Mateos da bu sırada Sırplar tarafından esir edilerek İmparatora teslim edildi[24].

Yeni şartlar altında V. Yuannis'in Bizans tahtı üzerinde durumu kuvvetlenmiş oluyordu. Bunun karşılığında şimdi Orhan'ın bütün kaygusu, oğlu Halil'i esâretten kurtarmaktı. O, Yuannis'i donanma ile (Bizans'ın o sırada üç kadırgası vardı) Foçalılara karşı bizzat gitmiye zorladı. İmparator ertesi bahar, yani 1358 baharında hareket etti. Orhan, Foçalıları karadan sıkıştırmak üzere Saruhan Beyi İlyas Bey ile de anlaşmış bulunuyordu. İmparator denizden Saruhan Beyi karadan Foça önüne gidip şehri kuşattılar, fakat bir başarı gösteremediler. İmparator, Orhan'dan izin almadan pâyitahtına döndü. Osmanlı Hükümdarı, İmparatora, Foça'ya gidip oğlunu kurtarma gayretlerine devam etmezse, anlaşmayı bozacağını ve Bizans topraklarına karşı yeniden taarruzlara başlanacağını bildirdi. İmparator, derhal iki gemi ile Prikonisos limanına vardı. Orhan'la buluşarak onu yatıştırdı ve aynı yıl içinde Foça'ya hareket etti. Fakat bu sefer de bir sonuç alamadan döndü. 1359 baharında Kadıköy'e gelen Orhan'la, gemi ile sahile yakın gelen İmparator arasında elçiler vasıtasiyle bir görüşme yapıldı. Orhan İmparatorun yeni şartlarını kabul etti. Buna göre, şehzâde Halil kurtarılınca İmparatorun kızıyla nişanlanacak ve iki devlet arasındaki barış daimî olacaktı. Osmanlı Hükümdarı Halil'in kurtarma fidyesi olarak da ona yüz bin altına yakın bir para teslim etti. O sene yaz ortasında İmparator, tekrar Foça'ya hareket ederek bu şehrin hâkiminden Halil'i teslim aldı. Halil, İstanbul'a getirilerek burada bir müddet kaldı. Büyük merasimle 10 yaşındaki İrini ile nişanlandı. Bunu müteakip şehzâde gemi ile İzmit'e getirilip orada babasına teslim edildi. İmparâtor, Halil'in veliaht yapılmasını da istedi. Gregoras'a göre, Orhan buna mütemâyildi. Halil, kendi şahsında Osmanlılarla Bizans arasında barışı temsil etmekte

[22] Saros körfezinde Kavak köyünün önünde tabii bir tuzla vardır. Osmanlı devrinde mukataa halinde işletilirdi.

[23] Anonim, s. ١٨: 1357-58 kışında imparator ufak donanmasıyle Bozcaada'da kaldı. Bizanslıların bu seferlerden birinde Orhan'la yapılan anlaşmadan istifade etmek istemeleri ve Gelibolu yarımadasında Osmanlı işgalindeki yerleri teslim alma ümidiyle bir gösteride bulunmuş olmaları çok muhtemeldir. Osmanlı rivâyetinde anlatıldığı gibi, buradaki gâzîlerin Süleyman Paşa'nın kararına sadık kalarak savaşa hazırlanmaları üzerine teşebbüslerinden vaz geçmiş olmalıdırlar.

[24] Ostrogorsky (s. 474) bunun için 1357 tarihini verir. Gregoras'ın anlatışına göre bu hâdise, imparator gemi ile Foça'ya doğru hareket ettiği zaman, yani 1358 baharında vuku bulmuştur.

idi. Ona karşı her halde, Rumeli'de fütûhat arzu eden gâzî çevreleri Murad'ı tercih edeceklerdi. Halil'in Osmanlı topraklarına dönüşü, 1359 Eylül sonlarına isabet eder. Orhan, ona tekrar eski vilâyetini, yani İznik sancağını verdi (burası daha önce Süleyman'a verilmişti).

Gregoras'a göre, Süleyman Paşa zamanında İstanbul kapılarına kadar hissedilen Osmanlı tehdidi, Halil'in tutsaklığı sırasında iki yıl müddetle ortadan kalkmış ve Trakya'da hakiki bir barış ve sükûn devresi hâkim olmuştur.

* * *

Osmanlılara gelince, 1357-1359 arasındaki devre, onlar için Rumeli fütûhatında bir duraklama devridir. Fakat öbür taraftan, bu iki yıl süresince Anadolu'dan gelen göçmenlerle Rumeli'de kurulmuş bulunan köprü-başı berkitilmiş ve burada daha büyük bir hamle için yeni kuvvetler toplanmış görünmektedir[25]. Süleyman Paşa'nın Rumeli'deki fütuhatiyle deniz aşırı yeni bir Osmanlı sancağı, Osmanlı Rumelisi doğmuş oluyordu[26]. Coğrafî ve askerî şartlar, bu bölgeye, Anadolu'dan tamamiyle farklı bir durum kazandırmakta idi. Her şeyden evvel bu yeni ülkeyi Türk anayurdundan, Anadolu'dan ayıran deniz, Hıristiyanların kontrolü altında idi. Daha 1362 den itibaren Batı'da Haçlı projelerinde, bir Haçlı donanmasının Boğazları kesmesi suretiyle Rumeli'de yardımsız kalacak olan Türklerin yok edilmesi düşünülüyordu[27]. Devletin o zaman esas kuvvetini teşkil eden gâzîlerin önderi Süleyman Paşa idaresinde Osmanlı Rumelisi, Anadolu karşısında başlı başına bir bölge halini almıştı[28]. Süleyman, Gregoras'a göre[29], "Orhan'ın vâris-i

[25] Süleyman Paşa zamanında başlıyan iskân siyaseti (karş. Âşık Paşazâde, Atsız neşri, *Osmanlı Tarihleri*, I, İst. s. 124) onun ölümünden sonra devam etmiş olmalıdır. Biz Orhan'ın Bolayır'daki zâviyesine vakfedilen köylerin bir çoklarının Türkçe adlar taşıdığını biliyoruz. Malkara'daki köyler arasında *Bulgurlu*, *Esendük*, *Şeyh Halil*, *Yegen*, *Pazarlu-Beg*, *Kara-Ahi*, *Ulamış*, *Sasanlar* zikre değer.

[26] Vakfiyeye göre Süleyman Paşa'nın ölümü sırasında hudut, batıda Keşan ile İpsala arasında Yayla-Dağından, ve Malkara ile Hayrabolu'yu ayıran dağlık bölgeden geçmekte idi. Marmara sahillerinde Tekfur-Dağı (Rodosto) kasabası güneyinde Bakacık-Tepesi ve Hora hudut teşkil etmekte idi. Süleyman'ın Tekfur-dağı, İpsala ve Vize'yi zaptettiği iddiası (Rûhî) doğru görünmemektedir (karş. Âşık Pşz. s. 125). Ancak muhtelif seferlerde bu taraflara, hatta Edirne'ye kadar gidildiğini biliyoruz.

[27] O. Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, Travaux hist. de la Soc. des Sciences et des lettres de Varsovie, VIII (1930), 76, 117. Bu plân, 14-15. asırlarda bütün haçlı projelerinin esası olacaktır. Bak. benim, *Fatih Devri*, I, Ankara 1954, 47-53.

[28] Rumeli Beylerbeyliğinin nüvesi olarak *Paşa Sancağı* Süleyman Paşa zamanında kurulmuş sayılabilir. Büyük bir ihtimalle *Paşa Sancağı* tabiri de o zaman çıkmış olmalıdır. Murad zamanında bilhassa Lala Şahin Paşa kumandasında yapılan büyük fütuhattan sonra Rumeli, *Paşa* unvanı taşıyan bir Beylerbeyi idaresine verilecektir.

[29] İskender Hoci terc. TOEM, I, 242.

saltanatı ve devletin umumî idaresine memûr idi." Bir Sırp kaynağına göre de[30] o "daha babasının sağlığında iktidarı üzerine aldı ve Batıya yöneldi". Orhan'ın büyük oğlu olan Süleyman ölünce, Türk-Mogol geleneğine göre o zaman en büyük kardeş olan Murad, lalası Şahin'le birlikte batıda, Rumeli'deki mühim uc bölgesine gönderildi[31]. Süleyman'ın 1357 de ölümünden Orhan' ın 1362 Martında ölümüne kadar beş yıllık bir süre içinde Rumeli bölgesinin kendi haline bırakılmış olması ihtimal dışındadır. *Düstûrnâme*, Süleyman'ın ölümünden sonra Orhan'ın, ulu oğlu Murad'ı gazâ bölgesine gönderdiğini ve onun babasının sağlığında Rumeli'de fütuhatta bulunduğunu bize açıkca bildirir[32].

Fütuhat hamlesi geçici bir şekilde engellenmiş olan gâzîlerin başında genç Şehzâde saltanata lâyık olduğunu göstermeli idi. Kabiliyetli bir kumandan olan lalası Şahin ve tecrübeli uc kumandanları Hacı İlbeği ve Evrenuz, 1359 da Şehzâde Halil kurtulduktan sonra, fütuhat hareketine büyük bir gayretle yeniden giriştiler. V. Yuannis Palaeologus'un ihtiyar Orhan'a, Halil meselesi dolayısiyle kabul ettirdiği barış ve dostluk anormal şartlar altında imzalanmıştı; duraklama buradaki gâzîler için yok olmayı beklemek demekti. Yayılmak ve kuvvetlenmek, her gün Anadolu'dan ahiler ve dervişlerle akıp gelmekte olan göçmenlere yeni yeni yurtlar açmak, bu yeni ülkede tutunmanın ve yaşamanın tek yolu idi[33]. Diğer taraftan Yuannis Palaeologus, gâzîlerin müttefiki olan[34] Mateos'i Edirne bölgesinden atmış ve oraları tekrar doğrudan doğruya kontrol

[30] *Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarević von Konstantin dem Philosophen*, terc. M. Braun, Wiesbaden 1956. s. 5. Süleyman'ın devlet içinde çok önemli mevkii için bak. Ahmedî, *İskendernâme*, Atsız neşri, *Osmanlı Tarihleri*, I, 12-13.

[31] Orhan'ın 761 Şaban (1360 Haziran) tarihli vakfiyesinde (Uzunçarşılı neşri, Belleten, no. 107, 442) imzası görülen Şahin b. Abdullah büyük bir ihtimalle Lala Şahin'in kendisi olup o zaman Anadolu'dadır.

[32] *Mîr Orhan'ın ulu oğlu Murâd - Ol zaman olubdu kerrâr-i cihâd.* (*Düstûrnâme-i Enverî*, M. H. Yınanç neşri, metin, İstanbul 1928, s. 84). Chalkokondyles (Fransızca terc. s. 17) de, Süleyman ölür ölmez kardeşi Murad'ın acele Rumeli'ye geçtiğini yazar. *Düstûrnâme* gibi o da, Edirne'nin Süleyman Paşa tarafından zaptedilmiş olduğunu kaydeder. Onun, Enverî ile müşterek bir Osmanlı kaynağı kullanıp kullanmadığı ayrıca incelenmelidir. P. Luccari (*Copioso Ristretto degli Annali di Rausa*, Libri quattro, Venetia 1605, s. 64) de Süleyman'a ait şu kayıt dikkate değer: "fu portato sepelire ne' giardini di Galipoli, lasciando il Regno à Murat suo fratello".

[33] Trakya'da ilk Türk kolonizasyonu hakkında bilhassa bak. Ö. L. Barkan, *İstilâ devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri*, Vakıflar Dergisi, II (1942), s. 279-386; benim, *Ottoman Methods of Conquest*, Studia Islamica II (1954).

[34] Mateos'un Osmanlılar tarafından devamlı şekilde desteklendiği hakkında bak. Kantakuzenus, 437; Gregoras, s. 246.

ve hâkimiyeti altına sokmuştu. Bu yüzden Rumeli'deki yeni taarruzun hedefi, Osmanlıların eskiden beri himayeleri altında saydıkları bu bölge olacaktı. Osmanlılar, "İstanbul Tekvuru"na karşı Edirne'yi, daha fetihten önce benimsemiş görünmektedirler. 1359 da Rumeli gâzîlerinin görülmemiş şekilde yeni taarruz harekâtı, Bat kaynaklarında da yankı bırakmıştır. Trakya'nın sistemli istilâsı bu tarihte başlamıştır[35]. Floransalı M. Villani'ye göre[36], Dimetoka (Didymeteichon) ilk defa geçici olarak 1359 da bu taarruz sırasında Türklerin eline düşmüş[37] ve Türk akıncıları aynı yıl İstanbul surları karşısında görünmüştü[38].

Gerçekte Osmanlı kaynakları da, Murad idaresinde Edirne fethiyle neticelenecek olan büyük taarruzu 761/1359 yılına korlar. Ancak onlar, birbuçuk yıl kadar süren bu harekâtı, aynı yıl içinde göstermekle hataya düşerler. Villani'nin 1359 da İstanbul önünde andığı Osmanlılar, Osmanlı kaynaklarına göre 761/1359 de Murad idaresinde "İstanbul'a yakın" bir kaleyi[39] ve Çorlu hisarını kuşatmaya gelen gâzîler olmalıdır. Murad, İstanbul istikametinde Çorlu üzerine yürüdüğü zaman, Bizans'ta kendini gösteren panik çok muhtemel İtalya'da bu şekilde bir yankı uyandırmıştır. Fakat Murad bu taarruzu, asıl Edirne'ye karşı harekâtta gerisini İstanbul tarafından gelecek bir hücuma karşı korumak gayesile yapmakta idi. Çorlu'yu aldıktan sonra Batı'ya dönecek, İstanbul - Edirne yolu üzerindeki diğer kaleleri almıya çalışacaktır.

* * *

Bu harekât üzerinde Osmanlı vekayinâmelerindeki rivâyetleri daha yakından tahlil edelim. Bu rivâyetler, aslında iki ana rivâyete dayanır ki, birisi Âşık Paşa-zâde'nin, diğeri ise Ahmedî'nin ve ondan sonra bir çoklarının kullandığı ve Ruhî ile Neşrî'nin en mufassal versiyonunu verdikleri rivâyettir[40].

Her iki Osmanlı rivâyet grupu, Murad'ın Rumeli'de büyük fütûhata girıştiği tarihi 761 (23.XI.1359 da başlar) olarak verirler[41]. Fakat

[35] J. Draeseke, *Der Uebergang der Osmanen nach Europa im 14. Jh.*, Jahrb. f. d. klass. Altertum, XXXI (1913), 476-504.

[36] Fr. Babinger, *Beiträge*, s. 46 (M. Villani 1363 yılında ölmüştür).

[37] Oruc'a göre (s. 20) Dimetoka H. 760 (3. XII. 1358 - 24. X. 1359) da fethedilmiştir.

[38] Ostrogorski, 478 (Villani'yi zikreder).

[39] Krş. Anonim *Tevârîh*, Giese neşri, s. 20.

[40] Bu iki rivâyet grupu hakkında bak. benim, *The Rise of the Ottoman Historiography*, s. 152-167.

[41] Âşık Paşz. Atsız neşri, s. 126-27; Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, Fr. Giese neşri, s. 21; Oruc, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, Fr. Babinger neşri, Hannover 1925, s. 20; Neşrî, *Ğihânnümâ*, I, Fr. Taeschner neşri, Leipzig 1951, s. 52-53.

aynı kaynaklar, umumiyetle Murad'ın aynı yıl içinde tahta çıkmış olduğunu zannederler. 1359 da Murad'ın, kardeşi Süleyman ve babası Orhan gibi, daha babasının sağlığında devletin büyük mesuliyetlerini omuzlarına yüklenmiş olması, onları bu hataya sürüklemiş olmalıdır. Ruhî rivâyetinde ise, I. Murad'ın tahta çıktıktan sonra Sırplara karşı yapacağı Rumeli harekâtiyle bu seferin karıştırılmış olduğu düşünülebilir[42]. Aşağıda bu noktaları tartışma konusu yapacağız. Evvelâ iki rivâyeti verelim.

Âşık Paşazâde rivâyeti kısaca şöyledir: Orhan ölünce Murad "Doğru Bursa'ya geldi". Karesi'den ve kendi vilâyetinden asker topladı. Lalası Şahin'i yanına alıp Gelibolu'dan geçti. Doğru "Banatoz"[43] hisarı üzerine yürüdü. Savaşsız aldı. Oradan Çorlu'ya giderek şiddetli bir savaşla zaptetti. Hisarını yıktı[44]. Sonra "Misini" hisarı önüne geldi. Bu kalenin Tekvuru kaleyi teslim etti[45]. Oradan gâzîler "Burgos" (Lüle-Burgaz)'ı aldılar. İçindekiler kaçmıştı. Kalesini yaktılar[46] (43. Bâb).

[42] Ruhî'nin metni için bak. s. 14.

[43] Âşık Paşa-zâde'de (Atsız neşri, 126-28; Giese neşri, s. 48-51), بنطوز ve Neşrî'de (Taeschner, I, 52; Unat-Köymen neşri, I, s. 192) بُطنوز; Oruc'da (Babinger neşri, Oxford yazm, s. 20 ve Manisa yazm.) بَطنوز. Bu kalenin Tekirdağ (Rodosto) kasabası güneyinde sahilde Panados (bugün Tekirdağ il merkezine bağlı Barbaros bucağı) olduğu tahmin olunabilir (krş. Fr. Babinger, ibid., 43).

[44] Çorlu (eski çağda Σύραλλον ve Bizans devrinde Τζουρουλλός, Τυρολόη) hakkında 1433 de B. de La Broquière'in (*Voyage d' Outremer*, Ch. Schefer neşri, Paris 1892, s. 169) şu müşahedesi, Osmanlı kaynağını teyit etmektedir: "*Je vins à une ville que l'on nomme Chourleu qui a esté assis bonne par semblant, car les Turcs l'ont abatue et est repeuplée de Grecs et de Turcs*". Evliyâ Çelebi'deki kayıt için bak. H. J. Kissling, *Beiträge zur Kenntnis Thrakiens im 17. Jahrhundert*, Wiesbaden 1956., s. 12.

[45] Âşık Pşz. ve Neşrî'de مسنی (*Misini*); Oruc ve Anonimler'de مسین ، مسین (*Misin*); Bizans devrinde Messene (Μεσσήνη) (bak. Babinger, s. 43-44; Kissling, s. 15, not 62). H. 938 tarihine doğru yazılmış bir Gelibolu tahrir defterinde (Başvekâlet Arşivi, Tapu No. 167) Misini kale hakkında şu kaydı görüyoruz: «چفتلك در زمین قلعه مسینی، ذکر اولان مسینی حصار..» Bugün Çorlu ilçesine bağlı Misinli'dir. B. de La Broquière'in (s. 169) *Misterio* şeklinde kaydettiği bu kale hakkında verdiği bilgi, Osmanlı rivâyetiyle uygunluk halindedir: "*de là je alay à une ville que l'on nomme Misterio qui est une petite place fermée et n'y demeurent que Grecz excepté ung Turc á qui grant Turc l'a donnée*". Mübadeleye kadar Rumların oturduğu Misinli, bugün Rumeli göçmenleri tarafından iskân olunan 300 haneli bir köydür. Kale duvarı halâ ayaktadır. Bak. A. M. Mansel, *Trakya'nın kültür ve tarihi*, İst. 1938 lev. XXIII.

[46] Burgaz, sonraları Çatal-Burgaz ve Lüle-Burgaz (isim ve şehrin eski tarihi için bak. Kissling, s. 16). B. de La Broquière (170) keza Osmanlı rivâyetini teyiden

Öbür taraftan Hacı İlbeği Meriç kenarında fethettiği "Burgos" ta[47] yerleşmiş, Dimetoka'yı sıkıştırmakta idi. O, nihayet bu kalenin tekvurunu pusuya düşürüp esir aldı ve kaleyi teslim etmeleri üzerine kendisini serbest bıraktı. Yine bu tarafta, Meriç vadisinde, Gâzî Evrenuz, Keşan hisarını almış, oradan İpsala'yı sıkıştırmakta idi(44. Bâb).

Murad, Burgos'tan (Lüle-Burgaz) Eski (Baba-Eskisi)'ye[48] geldi. Hisarı boş buldu. Halkı Edirne'ye kaçıp sığınmışlardı. Kaleyi yaktılar (Neşrî versiyonunda). Civarda bir kaç hisarı daha fethettiler. Murad oradan Lalası Şahin'i askerle Edirne üzerine gönderdi. Düşman Edirne'den büyük kuvvetlerle çıkıp ona karşı geldi. Büyük bir savaş oldu[49]. Yenilen düşman dönüp hisara kapandı. Bu sırada Hacı İlbeği ve Gâzî Evrenuz gelip Sultan Murad'la buluştular. Önüne düşüp Edirne'ye geldiler. Meriç o zaman taşkın idi. Edirne Tek- vuru[50] geceleyin bir kayığa binip kaçtı. Enez'e gitti[51]. Sabahleyin bu haber duyulunca içeridekiler şehrin kapısını (Oruc, Manisa nüshası: Kumkale Kapısı'nı) açıp teslim ettiler. Bu fetih, 761 yılında oldu (45. Bâb).

Anonimler ve Oruc bu rivâyeti daha kısa naklederler. Bir kısım Anonimler, Ahmedî'nin I. Murad'a ait kısmını araya sıkıştırarak, böyle-

der ki: "*Et de là, je vins à une ville que l'on nomme Pirgasi qui est aussi tous les murs abbatus et n'y demeure que Turcz.*" Broquière, buraya kadar geldiği yol üzerinde geçtiği yerleri Çorlu, Misterio (Misini) ve Pirgasi (Burgaz) olarak Osmanlı rivâyetindeki aynı sıraya göre zikreder. İstanbul - Edirne yolunun 1430 lerde de ayni güzergâhı takibettiği anlaşılmaktadır.

[47] Dimetoka'nın hemen doğusunda Edirne yolu üzerinde bulunan Kulelü-Burgaz bugün *Phytion*. Evliyâ Çelebi'de (V, s. 328) Eğri Kaleli Burgaz veya İlbeği Kalesi (Karş, Oruc, s. 20, 93) olabilir. Yola hakim bulunan tepedeki büyük kule ugün halâ ayaktadır.

[48] Kasaba, Bizanslıların Boulgarophygon'udur (Bak. Babinger, 51-52 ve Kissling, 40-41). Broquière'de (s. 170) Burgaz'dan sonra zikredilen Zambry, Baba-Eskisi (Babaeski) olmalıdır. O, bu kasabanın surlarını da yıkılmış buldu.

[49] İdrîs (*Heşt Behişt*, Topkapı S. Küt. Hazine 1655, v. 141 a) savaş yerini *Sazlu-Dere* olarak gösterir (krş. ondan alan *Tâcü't-Tevârîh*, I, 72). İdrîs bu kısımda Neşrî'yi izler ve her iki rivâyeti verir. O, Neşrî gibi Ankara ahîlerini zikreder.

[50] Oruc'da (Manisa nüsh.) ادرنوس تكورى (*Adranos? Tekvuru*), Hoca Sa'deddin'de (I, 72): "*Edirne Tekvuru* ki اندرنه (Andrine?) demekle meşhur idi."

[51] Bugün Keşan'a bağlı Enez bucağı. Keza Enoz, Aynoz veya Inoz (اينوز) şekillerinde yazılmaktadır. Bizans devrinde Αἶνος ve Eski-Çağda 'Αψυνθος veya Πολτυοβρία (bak. Babinger, ibid., 49). Edirne ve Meriç vadisinin Ege denizine mahreci olan bu önemli liman ve tuzlaların mukataası Fatih devrinde Mora ilhak olunduğu zaman Despot Demetrius Palaeologus'a tahsis olunmuştu (bak. TV, yeni seri I-1 (1955), 134). Enez'in fethi hakkında bak. benim "Mehmed the Conqueror and his time" *Speculum*. XXX3- (1960), 42. Enez'le Edirne arasında Meriç üzerinde gemi ile ulaştırma yakın zamanlara kadar yapılıyordu.

ce her iki rivâyeti vermiştir. Yalnız Oruc'un Manisa nüshası, Edirne fethi için yukarıdaki rivâyeti izliyerek H. 761 tarihini, fakat aynı zamanda Takvîmlere göre H. 762 tarihini verir.

Âşık Paşazâde rivâyeti Murad'ın 761/1359 de kardeşi Süleyman Paşa yerine Rumeli'deki uç kuvvetlerinin başına geçtikten sonra giriştiği sistemli fütuhat harekâtını nakletmektedir ve burada olaylar tamamiyle mantıkî bir sıra takib etmektedir. Şöyle ki, Murad, tarihî İstanbul - Edirne yolu üzerinde belli başlı kaleleri, yani İstanbul cihetinden başlıyarak Çorlu, Misini, Burgos (Lüle-Burgaz) kalelerini alırken, Edirne'yi güneyden Meriç vadisi üzerinden koruyan kaleler ve başlıca Dimetoka (Didymoteichon) da uç beyleri tarafından baskı altında tutulmakta idi. Harekâtın ikinci ve son safhasında Murad, Edirne'ye 55 Km. kadar uzaklıkta Baba-Eskisi'nde karargâhını kurmuş, oradan Lala Şahin'i Edirne üzerine göndermiş, ona karşı Edirne'de toplanmış olan Bizans kuvvetleri Osmanlıları püskürtmek için kaleden çıkarak bir savaş vermişler, fakat yenilerek Edirne kalesine çekilmişlerdir (Murad'ın, halkı tarafından terkedilmiş kaleleri neden sistemli bir şekilde tahrip ettiği — Çorlu ve Baba-Eskisi gibi — kolayca anlaşılır. Osmanlı fütûhatında sistemli bir şekilde uygulanan bu usûl sayesinde, kalelerin, Osmanlılar uzaklaştığı zaman tekrar bir mukavemet noktası halini alması önlenmiş oluyordu). Sazlu-dere'de başarı ile sonuçlanan bu denemeden sonra Murad, Edirne'ye karşı son taarruz harekâtına girişmek üzere bütün kuvvetlerini toplamağa karar vermiş, Keşan dağlık bölgesi ve Meriç vadisinde faaliyette bulunan Hacı İlbeği ve Evrenuz kumandasındaki uç kuvvetlerini çağırmıştır. Bunlar, Murad'ın ordusuyle birleşmişler ve öncü kuvvetlerini teşkil etmişlerdir. Bütün ordu, ondan sonra Edirne üzerine harekete geçmiştir. Edirne'nin, bir muhasara savaşı yapılmasına hacet kalmadan teslim alındığı rivâyeti de gerçeğe uygun görünmektedir. Sazlu-dere yenilgisinden sonra Edirne halkı için, bütün kuvvetleriyle harekete geçen Murad'ın ordusuna karşı başarı ümidi çok azalmış bulunuyordu. Ondan önce Murad'ın, kendiliğinden teslim olan Trakya kalelerini (Banatoz, Misini gibi) yağma ve tahripten koruduğu ve halkı yerinde bıraktığı, fakat itaat etmeyenleri fetihten sonra yağma ve tahrip ve halkını esir ettiği de[52] malûmdu. Murad, İstanbul-Edir-

[52] Osmanlı devrinde Trakya'da Rum nüfusunun büyük bir mıktara vardığı kasabalar, denebilir ki, daima sulhan alınmış yerlerdir. Meselâ teslim olan Mürefte'de H. 925 tarihli tahrir defterine göre (Baş v. Arşivi, Tapu Def. No 75, s. 388) 107 Hıristiyan hanesine karşılık 4 Müslüman hane vardı. Mürefte ve onun gibi bir kısım Hıristiyan köyleri vergi bakımından da farklı bir muameleye tâbi tutulmuşlardır. '*anvaten*, yani zorla alınmış yerlerin, umumiyetle, şer'an halkı esir edilmiş ve toprağı ve emlâkı Müslümanlara geçmiş olduğundan, bu gibi yerler süratle Müslüman kasabaları

ne yoluna tamamiyle hâkim bir duruma geldiğinde İnstanbul'dan bir yardım gelmesi ümidi yoktu. Rivâyete göre Bizanslı kumandan Meriç üzerinden Enez limanına kaçmıştır. Gerçekten burası, o zaman Edirne'den İstanbul'a kaçabilmek için kalan tek yoldu. Nihayet yukarıda gösterdiğimiz gibi, ihtiva ettiği toponimik ve topografik veriler ve bunların B. de La Broquière'in gözlemlerile uyğunluğu, bu rivâyetin güvenilir bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır.

İkinci rivâyet grupunun en tam ve mufassal versiyonunu nakleden Ruhî'de[53] bize Murad'ın cülûsundan sonraki olaylar aynen şöyle anlatılmaktadır:

«المطلب الثالث : فی بیان احوال السلطان مراد بن اورخان بن عثمان .

چون مرحوم اورخان بك بوخراب آباد دنیادن اول بقای سروره رحلت اتدی اکابر و اعیان و وزراء نامدارلر اوغلی سلطان الاسلام و المسلمین سلطان غازی مراد خان تحته کچوردیلر و هم اول کیجه سلطان السلاطین سلطان بایزید بن غازی مراد بن اورخان بن عثمان ظهوره کلدی خلق عالم و اطراف جوانبده اولان بکلر ایلچیلر کوندروب تحت ایچون مبارك باد ایدوب و اوغلیچون تهنیت اتدیلر سلطان مراد خان غازی داخی رعایایه بر وجهله عدل [و] داد اتدی که عدلنوك آوازه‌سی عالمه طولو اولب صورت عصیان و طغیان ایدن کمسنلر مطیع و منقاد اولوب رعایا داخی مرفه الحال و منتظم الاحوال اولدی کندو داخی دولت و سعادتله بروساده علما و فضلا جمع ایدوب بر مبارك وقتده قبلوجه‌ده برعمارت بنا اتدردی مهندسلر و بنّالر انوك مصلحتنه و اتمامنه مباشر اولب از زمان ایچنده بر مدرسه و بر عمارت یاپلدی که قابل وصف اولمیا انك مصالحیچون وقفلر قویوب محصولاتن اهل علمه و حافظلره و ساداته و سایر فقرای مسلمینه صرف اولنه دیو امر ایتدی پس اندن صکره قصد اتدیکه روم ایلنه کچوب انکروسه غزا

halini almıştır (1433 de Burgaz hakkında B. de La Broquière'in dikkate değer müşahedesi için bak. yukarıda not 46). Tabii sonraları, başka âmillerin etkisi altında, Müslüman veya Rum nüfusu çoğunluk kazanmış kasabalar da vardır. Fakat bu, uzun bir zaman süresi içinde olmuştur.

[53] Burada Oxford Bodleian Kütüphanesi (Marsh MS. no. 313) nüshasını kullanıyoruz. J. H. Mordtmann tarafından Ruhî'ye atfolunan bu nüsha ile diğer nüshaları (MOG, II, s. 129-136) karşılaştırmak suretile bu müstakil rivâyetin tam olarak meydana çıkması Osmanlı tarihinin ilk devresi tetkikleri için zarurîdir.

ایده ناکاه بو اثناده خبر کلدیکه یوقرورومده اولان متفرق بکلرك بروسایه قصدلری وار شویلکه خداوندکار دولتله دکزی اوته کچوب غزایه متوجه اولدغی کیب عسکرله کلوب بروسای غارت ایدوب مسلمانلره نکبت یتشدوره‌لر . پس اندن سلطان مراد خان اول زمانوك علماسندن و فضلاسندن بو خبر اصلنی استفسار اتدیکه غزا اتمك اولمدر یاخود دشمن دفع اتمك انفع در پس علمای کرام و فضلای فخام جواب ویردیلرکه غزادن ایسه دفع دشمن یکرکدر دیدوکاری اجلدن غزای تأخیر ایدوب اطراف جوانبه نامه‌لر پراکنده ایدوب حوضه تصرفنده اولان مملکتوك عسکرن جمع ایدوب روم طرفنه محاربه و مقاتله اتمکه متوجه اولدی تا روم حدنه یتشوب ظاهر اولان اعدای کسر ایدوب ایل ولایت ضبط ایدوب انقره فتح اتدی اندن سلطان ایوکنه کلوب انی دخی فتح اتدی کیرو صحت وسلامت وعافیت برله محروسه بروسایه کلوب عسکر جمع ایدوب روم ایلنه کچوب سرف لشکرن صیوب ادرنه‌یی فتح ایتدی یدی یوز آلتمش برنجیییلده . سلطان مراد خان غازی سرف اقلیمنه غزایه واردغی در :

چون سلطان مراد خان سرف اقلیمنه غزا نیتن ایدوب اوغل یلدرم بایزید بروساده تحته قویب و تمورطاش بکی یانندہ لالا ایدوب کندو عسکر بی نهایه جمع ایدوب دکیزدن روم ایلنه کچوب سرف اقلیمنه متوجه اولدی....»

Neşrî, bu iki rivâyeti ustaca birbirine eklemiş, evvelâ Murad'ın cülûsundan hemen sonra Ahmedî-Ruhî rivâyetini nakletmiş, müteâkiben Edirne fethinde Âşık Paşazâde rivâyetindeki olayları, kronolojik bakımdan ondan sonra vuku bulmuş gibi, ona eklemiştir[54] (Onun bu tertipte yanıldığını göstereceğiz). O, Süleyman Paşa'nın ölümünü 760 olarak düzeltmek istemiş ve Âşık Paşazâde rivâyetini "*Esahh oldur ki oğlu Süleyman Paşa iki ay önden vefat etmiştir*" diyerek tekrarlamış[55] ve Edirne fethini yine Âşık Paşa-zâde

[54] Ruhî ile müşterek (s. 51): "İttifak bir gün ..... kavuştu"; ve s. 52: "Leşker cem'edip diledi ki ..... Sultan-öyüğü'ne gelip etrafını fethedip". Bu ikincisinde Ruhî ile müşterek olan kaynağın daha mufassal bir varyantını kullanmış görünüyor. Kalan kısımlar tamamiyle Âşık Paşazâde'dendir (Neşrî, *Ğihânnümâ*, I, Fr. Taeschner'in tıpkı basımı, Leipzig, 1951, 51-53). Th. Menzel'in bulduğu 898 tarihli bu mühim nüsha, F. R. Unat ve M. A. Köymen'in metin tesisi yolıyle yayınladıkları metinde (*Kitâb-ı Cihannümâ*, Ankara 1949) kullanılmamıştır. Biz burada daima Menzel nüshasını zikredeceğiz.

[55] Âşık Paşazâde (Fr. Giese neşri, Leipzig 1929, s. 46).

« اصح قول بودرکم اوغلی اندن ایکی آی اوّل کتدی »

rivâyetine göre nakletmiştir. Ancak burada da tarihi 762 olarak düzeltmiştir. Neşrî, şüphesiz Süleyman Paşa'nın ölüm tarihi olarak Âşık Paşazâde'deki gibi 758 tarihini vermiş olsa, ondan iki ay sonra öldüğünü söylediği Orhan'ın da o tarihte ölmüş olması ve Murad'ın 758 de tahta çıkmasını kabul etmesi gerekirdi. Halbuki o, 758 tarihini, yine Âşık Paşazâde'nin bir nüshasından alarak Bolayır fethi tarihi olarak göstermiştir; ondan sonraki fütûhat için "Bilcümle mezkûrâtın fethi tamam bir yılda oldu" diyerek bir yıl kabul etmiş ve Süleyman'ın vefatını ise müteakip 760 yılı olarak tesbit etmiştir. Murad'ın cülûsu ve Ankara seferini Ruhî'den alıp ilâve ettiğinden buna da bir yıl ayırmış ve ondan sonra Rumeli'ye geçip Edirne'yi fethetmesi tarihi olarak 762 yi kabul etmiştir. Neşrî'nin başka yerlerde de bu şekilde kaynakları arasındaki uyuşmazlığı gidermiye çalıştığını biliyoruz. Bu suretle eski iki rivâyet, yani gerek Âşık Paşazâde gerek Ahmedî - Ruhî rivâyeti Edirne fethi tarihi olarak 761 tarihini[56] verdikleri halde Neşrî bu rivâyetlerden ayrılıp 762 tarihini ortaya çıkarmıştır[57].

Bu noktayı işaret ettikten sonra, şimdi Ahmedî - Ruhî rivâyet grupunu tahlile çalışalım. Ruhî rivâyetinde esas olaylar şöyle sıralanmıştır:

1. Orhan ölünce devlet büyükleri oğlu Murad'ı tahta geçirdiler.
2. Cülûsunun ilk günlerinde ona karşı isyan edenler sonra itaat ettiler. Durum düzeldi.
3. Murad Kapluca'da bir imâret ve medrese yaptırdı.
4. Ondan sonra istedi ki, Rumeli'ne geçip "Ungurus'a gazâ ede" (Şükrullâh *Behcetü't - Tevârih*'de "Laz ve Ungurus"). Fakat o sırada "Yukaru Rûm'da olan müteferrik Beğler"in (*Behcetü't-Tevârîh*, Mehmed b. Hacı Halil ve Neşrî'de "etrâfın mülûkü"), kendisi Rumeli'ne geçince Bursa'ya taarruz edeceklerini öğrendi.
5. Bunun üzerine ordusıyle "tâ Rûm haddine yetişüp zâhir olan a'dâyı kesredüp il ve vilâyet" zaptetti. Ankara'yı fethetti. Oradan Sultan-Öyüğü'ne (Sultan - Önü, Eskişehir) gelip onu da fethetti ve Bursa'ya döndü.
6. Tekrar asker toplıyarak Rumeli'ne geçti. "Sırf leşkerin sıyup Edirne'yi fethetti yedi yüz altmış birinci yılda."

[56] Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osmân* (Fr. Giese neşri, Breslau 1922, s. 31) ve Oruc (Babinger neşri, s. 21, 93) 761 tarihini verirler. Daha yeni bir kompilasyon devresini temsil eden Kemal Paşazâde, Neşrî'yi takib eder (Süleyman'ın kaz avlarken ölmesi ve ölüm tarihini Neşrî gibi H. 760 olarak vermesi, bak. Nuriosmaniye kütüp. yazma 3078). Bu tarihci, Anonim'leri de kullanmıştır (Süleyman Paşa'nın vasiyyeti ve "küffârın" Kavak-Tuzlası'na çıkması rivâyeti). İdrîs, Neşrî'ye tâbi olmuş ve 762 yılını vermiş, Âlî (*Künhü'l-ahbâr*, V, 45-49) ve Cennâbî (eyi bir nüsha Edirne Selimiye Küt. no. 1569 v. 700) Ruhî'yi takibetmişlerdir.

[57] Oruc'un da Manisa nüshasında 762 tarihini verdiğini görmüştük. Neşrî ile Oruc arasında bir münasebetten ziyâde her ikisi için Takvîmlerin kaynak olduğu düşünülebilir.

7. Ondan sonra oğlu Yıldırım Bâyezid'i lalası Timurtaş Bey'le Bursa'da koyarak tekrar Rumeli'ne sefer yaptı ve "Sırf iklimine müteveccih oldu".

Neşrî, bu rivâyeti daha kısa nakleder ve Ankara Ahîlerinin nasıl karşıladıklarına dair bir rivâyeti (Menzel yazması s. 52: "derler ki... kırılışursız") buna ekler. Ahmedî, Şükrullâh ve Mehmet b. Hacı Halil, Murad'ın cülûsunda Halîl-i Çenderî'yi vezirliğe getirdiğini kaydetmişlerdir ki, bu Ruhî'de yoktur[58]. Diğer taraftan, Ruhî'de 6 ve 7 numaralarda özetlediğimiz olaylar da Ahmedî, Şükrullâh ve Mehmet b. Hacı Halil'de yoktur. Yani, onlar Ankara ve Sultan - Öyüğü fethinden sonra hemen Karaman seferine geçerler ve Sırplar'a karşı bir seferden ve Edirne'nin fethinden bahsetmezler. Ruhî ile birlikte bütün bu kaynakların müşterek oldukları noktalar 1. Murad'ın cülûsunda kendisine karşı itaatsizliğe sapanları tedip ettiği,2. Sonra doğuya "serhadd-i Rûm'a" hareket ederek Ankara'yı ve Sultan - Öyüğü'nü fethettiğidir. Müşterek kaynağın başlıca bu olayları ihtiva ettiği düşünülebilir.

Murad'ın tahta cülûsunda kendisine karşı gelenler, Ahmedî'de:

"Oldular yağı ana kardaşları
Kamunun bitti elinde işleri"[59]

şeklinde ifade edilmiştir.

Uzunçarşılı'ya göre, burada "kardaşlar"dan maksat, Murad'ın kardeşleridir[60]. O, Murad tahta çıktığı zaman Şehzâde Halil'in ve İbrahim'in hayatta olduklarını ve Anadolu'da muhalefete kalkıştıklarını tahmin etmektedir. Halil'in ne zaman öldüğü hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur[61]. O, eğer bu tarihte sağ ise 16 yaşında olup İznik sancağında bulunmuş olmalıdır[62]. Osmanlılarda, eski Türk inanışına göre hûkümdarlığın kime aid olduğunu Tanrı tayin eder[63]. Orhan'ın ölümünde

[58] Neşrî, Bursa Kadısı Hayreddin'in "Kadı askerliğe" getirildiğini söyler, böylece bu noktada Âşık Paşazâde'yi takibeder. Ahmedî ve Mehmed b. Hacı Halil ise Çandarlı'nın "Vezârete" getirildiğini kaydederler. Bu ihtilâf için bak. ilerde Mehmed b. Hacı Halil, bu tevcihte, Abdülkadir Gîlânî hulefâsından Mevlâna Şeyh Fahreddin'in rol oynadığını belirtir.

[59] Atsız neşri, *Osmanlı Tarihleri*, I, İst. 1949, s. 15.

[60] *Osmanlı Tarihi*, I, 2. baskı, Ankara 1960, s. 160. P. Wittek'e göre (*Zur Geschichte Angoras im Mittelalter*, Festschrift G. Jacob, Leipzig, 1932, s. 352-3) kardaşlardan maksat *Müslüman komşular*dır.

[61] N. Jorga (GOR, I, 202) Halil'in, babası Orhan'dan önce öldüğünü yazarsa da, bu hükme nasıl vardığı belli değildir.

[62] Bak. N. Gregoras; H. 773 de yazılmış bir *Takvîm* (O. Turan neşri, 72) Orhan ile Halil isminde birinin aynı yılda, 763 de öldüklerini kaydeder. Ancak O. Turan خليل آغاء آنا بك i "Atabeg Halil Ağa" okumuştur. Bunu kontrol edemedik.

[63] Bak, benim, *Osmanlılarda Saltanat Veraset Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle Ilgisi*, Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi, XIV - 1 (1959).

(Mart 1362) Halil'i tutan grupun, onu, babasının yerine Sultan ilân etmiş olmaları tabiidir. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Bizans İmparatoru da tabiatiyle Halil'in Osmanlı tahtına oturmasını istiyenler arasındadır. Öbür tarafta, o zaman 36 yaşında olan Murat[64], Rumeli'de devletin esas kuvvetleri başında bulunuyordu. O, Trakya fütûhatiyle büyük bir ün salmıştı, ve şüphesiz Bizans'a karşı savaş ve fütûhat politikasını temsil ettiğinden gâzî çevreleri tarafından desteklenmekte idi. Özetle, o zamanki şartlar, kardeşler arasında Osmanlı tahtı için bir mücadele cereyan etmiş olabileceği düşüncesini haklı gösterebilir. Ancak, Murad'la Halil arasında taht için mücadele olduğu bir tahminden ileri gidemez. Kaynağımızın açıkca bildirdiği yeğâne şey, Murad'ın cülûsu sırasında Anadolu'da kargaşalıklar çıktığıdır. Bu rivâyetin manzûm ve kısa bir versiyonunda (Ahmedî) bu âsilerden *kardeşler* şeklinde bahsedilmiş olması, çeşitli yorumlara elverişli olduğundan kesin bir delil sayılamaz.

Orhan'ın ölümü, diğer taraftan, Ankara'yı kendi hâkimiyet sahası içinde sayan Eretna-oğlu tarafından bir fırsat sayılmış olmalıdır. Eretna oğlunun hareketi hakkında daha kesin bilgilere sahip bulunmaktayız. Ankara, Osmanlı işgaline kadar Eretna devletinin hâkimiyet sahası içinde sayılıyor ve burada Melik Nâsıreddin Bahtiyâr Beğ isminde biri hâkim bulunuyordu[65]. Eretna'nın ölümünden (1352)[66] sonra oğulları arasında mücadele çıkmış[67] ve Osmanlılar bundan yararlanarak 1354 de[68] ilk defa Süleyman Paşa idaresinde Ankara'ya bir sefer yapmış şehri hâkimiyetleri altına almışlardır. Ankara'da Sultan Alâeddin Câmii üzerinde Orhan zamanında Lu'lu' (yahut Lulu) Paşa'nın koydurduğu H. 763 tarihli kitabe[69], Ankara'nın, her halde 1362 Martından önce henüz

[64] Yeni bulunan *Takvimler* (bak. *Tarihi Takvimler*, O. Turan neşri, Ankara 1954, s. 16, 52) onun doğum yılı olarak gösterilen 1326 yılını teyit etmektedir.

[65] H. Edhem, *Düvel-i İslâmiye*, İst. 1927, s. 384; H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, İst. 1927, s. 40, 63, 65.

[66] A. Tevhîd, *Beni Ertena*, TOEM, IV, s. 16. H. Hüsameddin, ibid., 42.

[67] H. Hüsameddin, ibid., s. 44; A. Tevhîd, ibid., s. 18.

[68] Bak. P. Wittek, *Zur Geschichte Angoras*, s. 347. Eretna'nın küçük oğlu Nâsıreddin Mehmed Bey babasının yerine Sultan oldu ise de, H. 754 sonları veya 755 yılı (1354) başlarında kardeşi Câfer, Kayseri'de beyliğini ilân etti. Karaman oğlu Süleyman, Mehmed Beyi destekledi (H. Hüsameddin, 48-49). Ankara'nın Orhan zamanında fethedilmiş olduğuna dair şu resmî kaydı (H. 867 tarihli Ankara mufassal defteri, Başv Arşiv. Tapu No. 9) nakledelim : "Ayaş'ta Ahî Bâyezîd çiftliği, kadîmü'l-eyyâmdan vakf olıgelmiş, elinde merhûm Orhan Bey ve Gâzî Hüdâvendigâr ve Sultan Mehemmed bitileri vardır. Elhâletü hâzihi Ahî Bâyezîd oğlu Ahî Elvan vakfiyyet üzere mutasarrıftır."

[69] Bak. M. Akdağ, *Ankara Sultan Alâeddin Camii Kapısında Bulunan Hicri 763 Tarihli bir Kitabenin Tarihi Önemi*, TV, yeni seri 1-3 (1961), 372, levha II. Krş. M. Gâlib, *Ankara*, I, İst. 1341, 47. Üç satırlık bu kitâbenin tam metni şudur:

Osmanlılara tâbi olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Halbuki Osmanlı rivâyetine göre, Murad, Ankara'yı bir sefer neticesinde yeniden fethetmek zorunda kalmıştır. O halde, Ankara, 1362 Martından sonra Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış bulunuyordu. Bu da, aşikâr surette, Orhan'ın ölümünden sonra Osmanlı ülkesinde kendini gösteren kararsız durumla ilgili olmalıdır.

Hüseyin Hüsâmeddin'in bu tarihlerde Orta Anadolu ve Ankara ile ilgili olarak verdiği bilgiler durumu oldukça aydınlatmaktadır.

H. 759 yılında[70] Karaman-oğlu Alâeddin, Eretna-oğlu Mehmed'i beyliğine geri getirdi. Böylece Karaman-oğullariyle Eretna-oğlu Mehmed Orta Anadolu'da tekrar üstün bir duruma gelmiş oluyorlardı. Bu esnada eski Ankara Beyi Bahtiyâr Bey de Ankara'yı yeniden ele geçirdi ve Osmanlı topraklarına taarruza başladı[71]. Bahtiyâr Bey, Karamanlılardan teşvik görmekte idi. Hüseyin Hüsâmeddin, bunun Orhan'ın ölümü ve Murad'ın cülûsu tarihine rastladığını kabul etmektedir[72].

Yeni Osmanlı Sultanı Murad'ın doğu seferi, Ruhî rivâyetine göre "yukaru Rûm'da olan müteferrik Beyler"e[73] karşı yapılmıştır. Bilindiği gibi, Osmanlılar Eretna devletine ait sahayı *Rûm* adiyle adlandırmakta idiler ve 15. asırda bu bölgedeki Beylerbeyliğe *Rûm Beylerbeyliği* veya *Rûm vilâyeti* adı verilmiştir[74]. Hüseyin Hüsameddin'e göre, Murad'ın

1. عمر هذا الجامع المبارك لولو باشا
2. دام دولته من جملة المولى المعظم السلطان الاعظم
3. اورخان خلدالله ملكه فى سنة ثلاث و ستين و سبعمائة

Lu'lu' (Lulu) Paşa'nın Gelibolu'da Eşreflü köyünde bir mezraayı kervansarayına vakfettiğine dair Fatih Mehmed devrine ait bir tahrir defterinde (Başv. Arşivi, Tapu def. No. 12, s. 196) bir kayıt vardır. T. Gökbilgin'in (*Edirne ve Paşa Livası*, İst. 1952, 291) onu II. Murad devrinde göstermesi doğru olmamalı.

[70] H. Hüsameddin, 762 tarihini verirse de Sivas'da yazılmış çağdaş bir takvîm (O. Turan neşri, s. 72) 759 tarihini gösterir.

[71] H. Hüsameddin, s. 64-65. O, bu bahiste Müneccimbaşı'nın *Câmi'u'd-duvel*'ini ve bizim tayin edemediğimiz kaynakları kullanmaktadır.

[72] Ancak o, Orhan'ın ölüm tarihini 761 Recebi olarak gösterir. Orhan'ın ölüm tarihi 1362 Marttır (bak. yukarıda not 11).

[73] Ankara bölgesinde yalnız Bahtiyâr Bey değil, 15. asır Osmanlı tahrir defterlerindeki evkaf kayıtlarından isimlerini öğrendiğimiz bir takım mahallî beyler vardı. H. 867 tarihli Ankara tahrir defterine göre (Başv. Arşivi, No. 9) Yeğen Beg oğulları, Dündar Bey oğulları, Emir Yakub oğulları, Kozan Bey oğulları, Ulu Bey oğulları, Bikâri Bey, Abdullah Bey, Süleyman Bey, Mahmud Bey oğulları Osmanlı fethinden önce Ankara bölgesinde tanınmış ailelerdi.

[74] Bak. Neşrî, Taeschner neşri, I., s. 87, 144. H. Hüsameddin'e göre (s. 142, 145) ilk vâli, H. 788 de Şehzâde Yıldırım Bâyezid, ilk beylerbeyi 789 da

kumandanlarından Sunkur Paşa gelip Ankara'yı sarmış, Bahtiyâr Beyden memnun olmıyan şehir halkı kaleyi ona teslim etmişler ve Osmanlı Hükümdarının hâkimiyetini tanımışlardır. Bahtiyâr Bey, Amasya' ya kaçmıştır. Murad'ın fetihten sonra şehre merasimle girerken ahîler tarafından nasıl karşılandığı Neşrî'de anlatılmaktadır.

Diğer taraftan inanılır çağdaş bir kaynak[75] Eretna-oğlu Mehmed'in ertesi yıl, yani H. 765 de (10 Ekim 1363 de başlar) Ankara üzerine yürüdüğünü bildirmektedir (Eretna-oğlu'nun merkezi Sivas'ta yazılmış olan bu kaynağın Orhan Gâzî'nin ölümünü de bilhassa kaydetmiş olması dikkate değer).

Eretna-oğlu'nun bu seferi, besbelli, bir yıl önce Murad'ın "serhadd-i Rûm" seferine bir karşılık olarak yapılmış olmalıdır. Onun hedefi Ankara'yı Osmanlılardan geri almaktı[76].

Özetle, Ahmedî - Şükrullâh - Mehmet b. Hacı Halil rivâyetinde, Murad'ın gerçekten cülûsundan, yani 1362 Martından sonraki hâdiseler anlatılmıştır. Edirne, ondan önce fethedilmiş bulunduğundan, orijinal rivâyeti aksettiren bu kaynaklarda, *Murad'ın cülûsundan sonraki hâdiseler sırasında Edirne fethinden* tabiatiyle bahsedilmemiştir. Buna karşılık bir derleme olup Ruhî'ye atfolunan Bodeleian nüshasında Edirne fethi, Sırplara karşı bir seferle birleştirilerek ilâve olunmuş görünmektedir. Yukarıda göstermiye çalıştığımız gibi, Âşık Paşazâde rivâyetinde ise, Murad'ın cülûsundan önce Edirne fethiyle neticelenen Trakya fütuhâtı hakkında tafsilât vardır. Âşık Paşazâde rivâyetinde (47. Bâb) Murad'ın Lala Şahin'e Rumeli Beylerbeyliğini, Evrenuz'a Uc Beyliğini vermesi cülûs ile ilgili hâdiseler olmalıdır. O, bu tâyinleri yaparak Rumeli'yi emniyet altına almış ve aynı rivâyete göre, Gelibolu'dan geçip Bursa'ya gelmiş ve o kış

Devatdâr Ahmed Paşa'dır. Bölgenin *Rûm vilâyeti* şeklinde adlandırılması hakkında bak. P. Wittek, *Le Sultan de Rûm*, Annuaire de l'Institut Oriental, VI, Brüksel 1938.

[75] Zeynü'l-Müneccim b. Süleyman'ın 773 Muharreminde Sivas'da kaleme aldığı *Takvîm*, O. Turan neşri, s. 72:

« عزم میر محمد بانکوریه و انهزام بعض لشکر در حوالی آب کرم از مغل در اواخر شوال و جنك بمغل در بوك صاحب و انحطاط دولت میر محمد بیست و پنجم ذی القعده در هفتصد و شصت و پنج اتفاق مغل بامارت بابرق و دخول بقیصریه آخر محرم »

Eretna oğlu Mehmed'in mezar kitâbesi (tarihi H. 767) için bak. H. Edhem, *Kayseriyye Şehri*, İst. 1334, s. 113.

[76] 782/1380 yılına doğru Eretna oğullarının Osmanlılarla münasebetlerinin halâ düşmanca olduğunu *Bazm u Razm*'deki bir kayıttan (s. 186) anlıyoruz. Kadı Burhâneddin, Eretna oğullarının mirasına konunca Osmanlılara karşı bu düşmanca politikayı devam ettirmiştir. Kadı'nın bir aralık hücumlarını Ankara'ya kadar ilerlettiğini de biliyoruz (bak. *Bazm u Razm*, 390, 408).

Bursa'da kışlamıştır. O zaman Bursa'da Kadıasker olan Kara Halil'in "vezirliğe" tâyin edilmesi de bu hâdiseler sırasında zikredilir. Gerkeçten Ahmedî - Şükrullah rivâyetine göre de, Murad'ın cülûs eder etmez ilk işi Kara Halil'i "vezârete" getirmek olmuştur. Kadıasker sıfatiyle devlet merkezinde idarenin en önemli şahsiyeti durumunda bulunan Kara Halil'i yeni Sultan kendi tarafına kazanmak mecburiyetinde idi. Kara Halil'in ve Çandarlıların, bundan sonra devlet içinde üstün nüfuzu, kuvvetli bir ihtimalle, onun bu sırada tahtı Murad'a sağlamak hususunda yardımından ileri gelmiş olsa gerektir. Kayda değer ki, Şehzâde Halil'e ait olan İznik, Çandarlıların merkezi haline gelmiştir.

Yine Âşık Paşazâde rivâyetine göre (48 ve 49. Bâblar), Murad, Bursa'ya geldikten sonra H. 766 (28 Ekim 1364 - 19 Ağustos 1365) tarihine kadar Rumeli'ye geçmemiştir. Edirne'ye taarruz eden Sırplara karşı harekâtı, Lala Şahin yalnız başına idare etmek zorunda kalmıştır. Murad'ın, cülûsundan sonra Anadolu'da ne gibi gailelerle uğraştığını (1362 Ankara seferi, 1363 veya 1364 de Eretna oğlunun Ankara üzerine yürümesi) Ahmedî - Ruhî rivâyet grupundan öğrenmekteyiz[77].

Osmanlı rivâyetlerinin, böylece, konumuz bakımından bir tahlilini yaptıktan sonra diyebiliriz ki, bu rivâyetler kronolojik sıraya konunca, ihtiva ettikleri sağlam tarihî bilgiler gerçek değerini kazanmaktadır. Şimdi, Edirne'nin fethi tarihi meselesini yeniden ele alabiliriz.

* * *

Yukarıdaki açıklamalarla göstermeğe çalıştık ki, Edirne'nin fethini mutlaka I. Murad'ın 1362 de tahta cülûsu tarihine bağlamak gerekmez. Osmanlı rivâyeti, Edirne'nin fethi tarihini H. 761 (23 Kasım 1359 - 13 Ekim 1360) olarak vermiştir. Bu tarih, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Halil'in kurtulmasından sonra Rumeli'de Şehzâde Murad idaresinde girişilen yeni fütuhât harekâtının başlangıç tarihidir. Bu harekâtın hedefi Edirne idi. Osmanlı kaynağı, yalnız Edirne'nin aynı yıl içinde düştüğünü kabul etmekle yanılmıştır. Edirne'nin H. 762 tarihinde düştüğünü bildiren bir Osmanlı rivâyeti de vardır. Oruc'un Manisa nüshasında (Muradiye Kütüphanesi, yazma 1373, v. 41a) aynen şu kaydı buluruz: "Kum - kalesi kapısını açıp kaleyi (Edirne kalesi) verdiler; ol yıl içinde güneş tutulup yıldızlar tamam göründü, Hicretün sene 762 Edirne fetholundu. Hicretün

[77] Bağımsız üçüncü bir rivâyet, *Düstûrnâme-i Enverî*'de (s. 84) bulunmaktadır. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, bu kaynak, Süleyman'ın ölümünden sonra Orhan'ın sağlığında Şehzâde Murad'ın Rumeli'deki faaliyetlerinden bahseder. Bu kaynağın, Edirne'yi Süleyman Paşa'nın fethettiğine dair kaydı hakkında bak. not 6. *Düstûrnâme*, Orhan'ın ölümünden sonra H. 765 tarihinde Sırpların Sazlu-Dere'de bir yenilgisini de kaydeder.

sene 761 vâki' oldu"[78]. Burada bilhassa dikkati çeken nokta, Edirne'nin güneş tutulduğu yılda fethedilmiş olduğu kaydıdır. İlk defa Fr. Babinger, bu noktaya dikkati çekmiş ve yapılan hesaba göre bu güneş tutulmasının 5 Mayıs 1361 tarihine rastladığı tesbit edilmiştir[79]. Oruc, bu kaydı Takvîmlerden alıp Âşık Paşazâde rivâyetine eklemiş, böylece onun tarafından Edirne fethi için H. 761 ve H. 762 yılları yan yana zikredilmiştir[80]. Güneş tutulması hakkında Osmanlı takvîmlerinin verdiği bilgi[81] Zeynü'l-Müneccim'in 773 de yazdığı takvîmde[82] şöyledir:

«کسوف تمام در شهور هفتصد شصت دو و ظهور ستاره گیسودار در شرق و وفات اورخان و خلیل آغاء آتابك در سنه هفتصد شصت وسه »

Burada küsûf-i tamâm için verilen Hicrî 762 tarihi Milâdî 11 Kasım 1360 - 2 Ekim 1361 tarihleri arasına rastlar. Babinger'in bu güneş tutulması için hesapladığı 5 Mayıs 1361 tarihi de aynı H. 762 yılı içindedir.

Diğer taraftan Zeynü'l-Müneccim, Orhan'ın güneş tutulmasından bir yıl sonra, 763 de öldüğünü kaydeder ki, bu tarihin de doğruluğuna yukarıda temas etmiştik.

[78] Oruc'un Oxford nüshasında (Fr. Babinger neşri, s. 23) "bu yıl içinde güneş küllî tutuldu, tamam yıldızlar göründü, Edirne fetholdu, Hicretin yediyüz altmış birinde". Cambridge nüshası (Babinger, s. 93) "şehir kavmi kale kapısını açıp kaleyi verdiler, Edirne fetholdu Hicretin yedi yüz altmış birinde ..... Evrenos Beğ dahi İpsala'yı fethetti. Hicretin yedi yüz altmış üçünde, bu yılda güneş dutuldu âlem karañuluk oldu".

[79] Bu meseleyi evvelâ 1926 da Mitteilungen zur osmanischen Geschichte'de (II, s. 311 v. d.) inceledikten sonra 1944 de yayınladığı *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14. - 15. Jahrhundert)*, Brünn-München-Wien, 1944, s. 46-47, tekrar ele almış ve nihayet Revue des Etudes Byzantines'de (VII, 1950, s. 205) 1361 baharının Edirne'nin fethi tarihi olarak oldukça kesin bir şekilde kabul edilebileceğini belirtmiştir.

[80] Güneş tutulmasını, bir yerde 762, başka bir yerde 763 olarak vermesi, Takvîmlerdeki tarihleme usûlünün sebep olduğu bir hata olsa gerek. Takvîmler, hâdiselerin tarihini yazıldığı tarihten geriye doğru verirler (bak. benim, *Fatih Devri*, I, Ankara 1954, s. 23 ve levha I). Eserini bir kaç defa yeniden yazdığı anlaşılan (bu nokta bilhassa Manisa nüshasının incelenmesiyle meydana çıkmaktadır) Oruc, Takvîm'deki tarihlemeyi Hicri tarihe uygularken hataya düşmüş olmalıdır.

[81] «کنش کلی دوتللدن و قراکو اولب یلدوز لرظاهر اوللدن وسلطان اولو ملك ناصر واقعه سندن و سلطان ملك اشرف جلوسندن ... برو طقسان بر یلدر »
(Bak. Osman Turan, *Tarihi Takvimler*, s. 44). Gerçekten Mısır Memlûk Sultanı An-Nâsır Nâsıru'd-Dîn Hasan, 1361 Martında Yal-Boga tarafından esir alındı. Takvîmdeki Melik Nâsır vakası bu hâdise olmalıdır.

[82] O. Turan, ibid., s. 72.

Edirne fethi için Oruc'un verdiği H. 762, yani M. 1361 tarihini yukarıda Osmanlı rivâyetinin tahlilinden çıkardığımız neticeler de teyit etmektedir[83]. Diğer taraftan O. Halecki[84], Venedik kaynaklarına göre, Edirne zaptı haberinin bu şehre 14 Mart 1361 de ulaşmış olduğunu kaydeder. Şayet bu yanlış bir haber değilse[85], Edirne bu tarihten bir müddet önce, herhalde 1361 yılı içinde, Meriç nehrinin taşkın olduğu bir mevsimde, Murad'a teslim olmuştur.

[83] Neşrî'nin de aynı 762 tarihini başka düşüncelerle tercih etmiş olacağını yukarıda göstermiye çalıştık. *Heşt Behişt* de, Hacı İlbegi'nin Meriç kenarında Burgos'u almasını, Sazlu-dere savaşını ve Edirne fethini H. 762 de kabul eder.

[84] *Un empereur de Byzance à Rome*, Travaux hist. de la Soc. des Sciences et des Lettres de Varsovie, vol. VIII, Varşova 1930, 75. Halecki, (s. 76-7) Edirne'nin sukûtu üzerine Venedik'in, 1362 Martında imparatora Türklere karşı ittifak teklif ettiğine, İstanbul'a kadırga ile bir elçi gönderdiğine işaret eder. Müşterek donanma için Bizans 4, Venedik ve Ceneviz ikişer kadırga vereceklerdi.

[85] O zamanlar elverişli havada bir haberci İstanbul'dan Venedik'e 13 günde varabilirdi. İtalya'ya İstanbul'un düştüğü hakkında da zaman zaman yanlış haberler gittiğini biliyoruz. Matteo Villani'ye göre (Halecki, 75; Babinger, *Beiträge*, 46) Dimetoka 1361 Kasımında kesin olarak Türklerin eline düşmüştür. Fakat aynı kaynak, Orhan'ın ölümünü, yanlış olarak 1361 de gösterir.